

NILS ANDRÉN:

Kring våra säkerhetspolitiska debatter

I Sverige förs samtidigt flera olika säkerhets- och försvarspolitiska debatter. En debatt förs mellan regeringen och moderaterna. En annan äger rum inom det socialdemokratiska partiet mellan de försvarsvänliga och den falang som är negativ till bl a högteknologiska försvarssatsningar som JAS. Kravet på enighet utåt i säkerhetspolitiska frågor får inte leda till att en realistisk debatt undertryckes. Debatten måste också få gälla innebörden och konsekvenserna av den moraliserande utrikespolitiska aktivism, på neutralitetspolitikens grund, som sedan länge varit inte bara socialdemokratiska regeringars signum.

Professor Nils Andrén är statsvetare och har under senare år framför allt sysslat med utrikes- och säkerhetspolitik.

Det senaste årtiondet har präglats av en allt livligare utrikes- och säkerhetspolitisk debatt. Skälen härtill är lika uppenbara som beklagliga. Det internationella klimatet har blivit bistrare. Debatten har drivits fram av och speglat olika krafter som utifrån påverkat Sverige.

Dessa krafter är av skiftande slag, en del självklara, andra mera omstridda. Till de förra hör den successivt skärpta spänningen mellan maktblocken, i varje fall mellan dess båda ledande makter. Den ökade kraftigt när Sovjetunionen införde SS20-robotarna och kulminerade när Förenta staterna som motåtgärd började placera ut de "eurostrategiska" robotarna i Västeuropa. Sovjetunionen svarade därefter både med åtgärder av samma slag och med att avbryta pågående förhandlingar om rustningsbegränsningar.

Den våg av oro – sammanfattad i beteckningen "fredsrörelserna" – som bredde ut sig i Europa för att hindra eller försvåra genomförandet av dessa åtgärder avsatte tydliga spår också i Sverige. På hög politisk nivå tog det sig bl a uttryck i det nyvaknade intresset för att göra Norden till en i vidare mening än hittills kärnvapenfri zon. Fredsrörelserna misslyckades och förefaller tills vidare att ha ebbat ut som politisk kraft. Det verkar inte orimligt att det officiella svenska intresset för att göra det kärnvapenfria Norden ännu kärnvapenfriare också försvagas när behovet att pacificera fredsrörelserna inte längre är akut. Men liksom för Finland har zonfrågan också en funktion som profileringsinstrument mellan öst och väst. Därtill kommer att vår nådiga regering deklaratiskt och diplomatiskt satsat hårt på

idén om Norden som en kärnvapenfri zon – minst lika hårt som på idén om oförändrad köpkraft åt pensionärerna. Till den verkan det hava kan.

Det finns säkerhetspolitiska debatter av olika slag. Somliga handlar om att förändra världen. Deras betydelse för att främja tryggheten är alltid begränsad och ofta obefintlig. Om de utgår från föreställningar om hur världen borde vara, inte hurdan den är, kan de bidra till att undergräva säkerheten. Men dess bättre – och dess värre! – finns det korrektiv mot önsketänkande. Det som under de senaste åren allra mest påverkat den säkerhets- och försvarspolitiska debatten i Sverige är den stora förekomsten av främmande ubåtar i svenskt territorialvatten. I de fall då deras ursprung kunnat bevisas har de varit sovjetiska. Ubåtarna har komplicerat den utrikespolitiska situationen för regeringen som när den tillträdde 1982 deklarerade avsikten att dämpa den försvarspolitiska framtoningen av den svenska neutralitetspolitiken och hade tydliga förhoppningar att etablera ett bättre förhållande till Sovjetunionen.

Försvarspolitisk strid inom (s)

Försvarsdebatten i Sverige är också inrikespolitisk. Skälen är flera. I själva verket finns det flera politiska försvarsdebatter. Under senaste år har den som förs mellan regeringen och moderaterna varit den mest iögonenfallande. Men den för vår säkerhetspolitik viktigaste motsättningen råder inom socialdemokratien. När partiet befinner sig i opposition får gar den försvarsnegativa synen hela partiets attityd och när det står i regerings-

ställning försvagar den förmågan att föra den försvarspolitik som partiledning och regering inser vara riktig.

Kritiken mot högteknologiska försvarssatsningar har varit stark inom socialdemokratien under hela 1970-talet och var den viktigaste orsaken till den utdragna striden om det svenska flygvapnets framtida förnyelse. Teknologin vann till slut, efter en beslutsvåda som väl kan jämföras med andra berömda politiska långbänkar under det senaste decenniet. Men det var en underlig debatt som mera tycktes handla om tänkbara framtida dollarkursers inverkan på JAS/Gripen-projektets finansiering än om säkerhetspolitiken.

Nästa stora debatt om förnyelse av teknologiskt avancerad materiel har redan inletts. Nu gäller det pansarvapnets framtid och om det finns billigare alternativ till försvar mot tunga pansarvagnar än tunga pansarvagnar. Internationellt är det ingen ny debatt; frågan ställdes med särskild skärpa efter israelernas svåra motgångar i inledningen av Yom Kippur-kriget 1973. Argumenten har varit många men inga stormakter har vågat låta dem påverka förnyelsen av sina tunga pansarstyrkor.

Territorialförsvar – skalförsvar

Fientligheten mot militär högteknologi är karakteristisk för dem som egentligen är motståndare till försvaret, eller åtminstone till militärväsendet som samhällsinstitution, men inte vill eller kan framträda som helt kompromisslösa. Men den har också andra stödgrupper. Inom försvaret självt finns en motsättning som kan illustreras av begreppsparet territo-

rialförsvaret — skalförsvaret. Företrädare för flyget och flottan å ena sidan och för armén å den andra har ofta olika uppfattningar om vilken försvarsform som bör eftersträvas.

Så länge som försvaret inte led av brist på ekonomiska resurser och högteknologiska vapensystem kunde tillverkas eller köpas utifrån till rimliga kostnader var detta inte något allvarigare praktiskt problem. Den ekonomiska krisen har ändrat dessa förhållanden. Nu gäller frågan om man skall kunna finna former för att bevara både ett rimligt starkt skal och ett försvar över ytan som kräver att den allmänna värnplikten förblir obeskuren.

Ny samling över partierna

Motsättningar kring ideologi, teknik, försvarsorganisation och ekonomins hårdnande ramvillkor för all samhällsfinansierad verksamhet färgar också den egentliga säkerhetspolitiska debatten. Denna handlar om vilka hot som vi står inför eller kan drabbas av och hur vi bäst skall kunna avvärja eller möta dem. En uppenbar följd av vår försvarspolitik under omkring 15 år är att det svenska försvaret i dag med alla rimliga mått är svagare än förr. Problemet var länge att detta inte accepterades som en riktig verklighetsbeskrivning av alla tongivande grupper i politiken.

Först de senare årens ubåtskränkningar och det allmänt kyligare klimatet mellan stormakterna, vilket drabbat också små och alliansfria stater, har lett till en ny samling över partierna kring försvarets behov. Som markering utåt är uppgörelsen om att återställa så mycket som möjligt av innehållet i 1982 års försvars-

beslut av värde. Men det bör noteras att det var en kompromiss som inte tillfredsställde någon part och att riktningen var att återställa innehållet i ett försvarsbeslut som från början kritiserades som otillräckligt för att tillgodose sina egna ambitioner.

Försvarets fredstida uppgifter

Den säkerhetspolitiska debatten handlar inte bara om försvarets styrka utan också om vilka säkerhetspolitiska uppgifter som det i första hand behöver kunna lösa. De senaste årens händelser har visat att försvarets uppgifter i fred blivit allt väsentligare. Vi måste inte bara kunna mobilisera landets samlade värmkraft för att avskräcka den motståndare som skulle kunna tänkas vilja angripa landet. Vår säkerhetspolitiska trovärdighet — vars mål ytterst är att klargöra för alla utomstående makter, och framför allt supermakterna, att svenskt territorium och svenska resurser inte står till någon utomståendes förfogande — kräver också att vi kan skydda oss mot fredstida kränkningar eller åtminstone göra sådana kränkningar påtagligt riskfyllda.

Detta är i princip inga nya krav. Men de kan uppfattas som ovana av dem — förmodligen de flesta — som länge räknade med att ett starkt invasionsförsvar också innehåller tillräckliga resurser för att klara de fredstida uppgifterna. Också efter försvarets relativa försvagning överskattades dess effektivitet, samtidigt som det fredstida hotet underskattades.

Efter ubåtskränkningarna har frågan om den fredstida beredskapen, men också om förmågan att möta ett "överras-

kande" angrepp, blivit viktiga teman i debatten. Ett förbättrat skydd i våra vatten är alla eniga om. Men också här gäller det tidlösa försvarsproblemet för en stat med begränsade resurser och utan alla aggressiva avsikter: hur litet är nog.

En mera aktuell men lika kontroversiell fråga är hur arméns allmänna fredsberedskap skall kunna förbättras inom ramen för den allmänna värnplikten som är en obligatorisk princip – ibland utnämnd till "helig ko" – i all svensk försvarsplanering och försvarspolitik. Den senaste värnpliktsutredningen har framlagt en idéskiss som åtminstone ytligt sett kan verka genial. Genom att lägga om utbildningstider och inkallelseperioder skulle man kunna både spara utbildningsplatser och öka beredskapen med hjälp av värnpliktsstyrkor under utbildning.

Enighet om grundprincipen

Mot denna bakgrund är det ändå inte överraskande att frågor börjat ställas om den svenska säkerhetspolitikens ändamålsenlighet inför de förändringar som skett och sker både omkring oss och inom landet. Det är en debatt som rört sig på flera nivåer. På det helt dominerande planet är den självklara utgångspunkten att den svenska säkerhetspolitikens grundprincip alltså är hållbar: alliansfrihet, neutralitetspolitik och ett efter våra förhållanden starkt försvar.

Den säkerhetspolitiska debatten både utom och inom riksdagen visar att denna traditionella inställning åtnjuter ett kompakt stöd från såväl politiker som den allmänna opinionen. Den är förankrad i både det historiska arvet och i en långva-

rig och tvingande geopolitisk verklighet. Det säkerhetspolitiska problemet på denna nivå gäller om och hur säkerhetspolitikens olika delar kan förbättras och på ett mera effektivt sätt avvägas mot varandra.

Motsättningarna kring avvägningarna mellan säkerhetspolitikens medel utgör ett kärnområde i vår säkerhetspolitiska debatt. De spänner över hela vår officiella säkerhetspolitik och berör en rad viktiga teman: utrikespolitikens och diplomatiens roll i förhållande till försvarspolitiken, olika försvarsmodeller, härinräknade också de sk alternativa försvarsformerna (varmed främst brukar förstås vapenlös kamp, "civilmotstånd"), vidare konsekvenserna av vårt yttre beroende – betingat av vår ekonomiska sammanflätning med den västliga industrivärlden och vår växande sårbarhet i olika hänseenden.

Är försvaret tillräckligt

Ibland ifrågasätts det svenska försvarets tillräcklighet för att fylla de uppgifter som våra säkerhetspolitiska mål och ambitioner som regional balansfaktor anvisar åt det. Ifrågasättandet kan leda till slutsatser av olika slag – till att underkänna försvarets meningsfullhet överhuvudtaget eller till att starkt argumentera för att förbättra det. Det senare kan få den utmanande formen av en brutal varning att försvagade resurser gör det omöjligt att genomföra alliansfriheten på ett trovärdigt sätt och, mot vår vilja, kan tvinga oss till en säkerhetspolitisk omprövning. I enstaka fall leder uppgivenhet inför vår förmåga att trovärdigt stå emot de hot som vi kan förvänta till in-

lägg som klart ifrågasätter om de gamla principerna alltså håller. Någon gång dras härav konsekvensen att Sverige i det hårdnande internationella klimatet och i vetskap om sin egen otillräcklighet skall göra som Danmark och Norge, söka skydd i NATO.

Allt detta är konfliktladdade teman i vår säkerhetspolitiska debatt. Kritiska analyser och argument kring vår säkerhetspolitik har inte minst under senaste år väckt onådig irritation och ibland lett till närmast groteska utfall. Ett kritiskt politiskt parti utnämns på högsta ort till "säkerhetsrisk" och fristående analytiker – akademiker och journalister – till "lekstugeexperter". Den irriterade reaktionen betingas rimligen av en svårbestämd blandning av omsorg om rikets säkerhet och tilltro till den egna ofelbarheten. Argumentet att oenighet undergräver den säkerhetspolitiska trovärdigheten är inte nytt.

Debatten är nödvändig

Det är inte heller helt orimligt – "enade vi stå, söndrade vi falla". Men det kan missbrukas och har uppenbarligen missbrukats under lång tid och på olika sätt. Kravet på enighet utåt får inte förleda oss till att undertrycka en realistisk debatt om våra säkerhetspolitiska villkor och svagheter. Risken att vi därigenom skulle avslöja något för omvärlden som denna inte borde veta är långt mindre än faran att vi genom att tiga ger ett intryck av bristande verklighetssinne och försummar att se om vårt hus.

Vi måste få fritt debattera de yttre hoten och de bästa sätten att skydda oss

mot dessa, både inom och utom ramen för vår hittillsvarande säkerhetspolitik. Men debatten måste också fritt och kritiskt få behandla innebörden och konsekvenserna av den internationellt uppmärksammade, moraliserande utrikespolitiska aktivism, på neutralitetspolitikens grund, som sedan länge varit inte bara socialdemokratiska regeringars signum. Egentligen är det tveksamt om själva debatten hör hemma i en översikt över våra säkerhetspolitiska debatter, trots att de som företräder den aktiva neutralitetspolitiken förefaller att vara övertygade att så är fallet. Ofta handlar det mera om internationell publicitetspolitik och inrikes utrikespolitik än om säkerhetspolitik. Men det finns också ett pris att betala; den moraliserande självbelåtenheten gör att utrikesdebatten, med den finländske diplomaten och publicisten Max Jacobsons ord, till stor del rör sig "på fantasiernas och förhoppningarnas eller på den intellektuella oärlighetens och skenhelighetens nivå".

Det finns dock tecken som tyder på att debatten går mot ökad realism. En naturlig förhoppning är att detta skall slå igenom också på själva säkerhetspolitiken. Några positiva tecken har redovisats i det föregående – förstärkningen av ubåtsförsvaret, den eniga partikompromissen om försvarets kostnader tidigare i år och dessförinnan beslutet att utveckla en ny generation avancerade stridsflygplan – JAS/Gripen. Dessa beslut visar att leden sluts till något som liknar nationell beslutsamhet när trycket utifrån känns mycket starkt. Sådana beslut bör kunna stärka trovärdigheten utåt och självförtroendet inåt.